

Text a diskurz: spoločné a špecifické

Alima Nikolajevna Štyrova – Ján Gallo, Filozofická fakulta UKF, jgallo@ukf.sk

Kľúčové slová: diskurz, jazyk, jazyková jednotka, komunikácia, lingvistická kategória, reč, rečový žáner, rečová jednotka, text, textová lingvistika

Ключевые слова: дискурс, единица речи, единица языка, коммуникация, лингвистическая категория, лингвистика текста, речь, речевой жанр, текст, язык

0 Úvod

Od okamihu, keď sa kategória diskurzu stala pevnou súčasťou vedy, stále častejšie sa prejavovalo určité porovnávanie textu a diskurzu ako porovnanie statickosti (text) a procesualnosti (diskurz). V závislosti od teoretických postojov, vedeckej školy a osobných záujmov autorov, toto porovnanie zaznieva s menšou alebo väčšou silou, pričom sa niekedy pretvára na výraznú opozíciu *text vs diskurz*. Akceptujeme fakt, že nová tendencia vedeckej analýzy je priamo spojená s uvedomením si tej skutočnosti, že text je základným, ale nie jediným prvkom v zložito organizovanom systéme ľudskej komunikácie. Akceptovanie tohto javu spôsobilo presun bádateľských výskumov od otázok vnútrotextového usporiadania k procesom textotvorby a percepcie. Z uvedeného vyplynul teoretický záver o rozčlenení na *text* ako výsledok komunikačno-kognitívnej činnosti a *diskurz* ako samotný proces. Porovnanie statickosti a dynamickosti, procesualnosti a rezultatívnosti komunikácie a reči je kľúčovým vektorom kognitívne zameranej lingvistiky. Následne ide o preskúmanie postojov pokiaľ ide o podstatu textovosti. Osobitné ciele a východiskové teoretické smerovania kognitívnych vied ako celku, a taktiež aj kognitívnej lingvistiky a psycholingvistiky, umožňujú ešte viac rozšíriť hranice prístupov, ktoré „roztvárajú“ text.

V článku sa venujeme problematike vzájomného vzťahu textu a diskurzu. Vysvetľujeme nielen ich spoločné, ale aj špecifické vlastnosti.

1 Text

Pre jazykovedu text predstavuje hlavný a najhodnotnejší objekt výskumu. Ved' texty ako produkty reči a jazyk ako systém prostriedkov rečovej komunikácie tvoria dve strany jednej mince. Bez textu v jeho širokom ponímaní nie je možné skúmať jazyk. Ide o to, že jazyk je neprístupný na bezprostredné pozorovanie a skúmanie. Môžeme skúmať len procesy hovorenia a porozumenia, t. j. rečovú činnosť, reč, a ich produkty – texty. Je zložité si predstaviť skúmanie jazykového systému mimo výskumu textov. Podľa slov L. V. Ščerbu (1974, 28) jazyk je „to, čo je objektívne uložené v danom jazykovom materiále a čo sa prejavuje v individuálnych rečových systémoch, ktoré vznikajú pod vplyvom tohto jazykového materiálu“ (prekl. J. G.). Opis jazykového systému sa uskutočňuje v smere *text* → *systém*, t. j. od bezprostredne pozorovaných syntagmatických vlastností jazykových jednotiek k pochopeniu ich paradigmatickej (systému).

Pojem *text* (lat. *textus* – tkanina/látka) je do značnej miery zložitý fenomén. Obyčajne sa text poníma ako postupnosť jazykových znakov, ktoré sú zjednotené významovým spojením. M. Nekula v práci *Příruční mluvnice češtiny* (2012, 652) definuje texty ako „celistvé (komplexné) a spravidla taktiež súdržné (koherentné) jazykové útvary, prostredníctvom ktorých hovoriaci realizuje rôzne komunikačné ciele“ (prekl. J. G.). R. Müller a P. Šidák v práci *Slovník novější literární teorie. Glosár pojmu* (2012, 521) ponímajú text ako „znakový, materiálne fixovaný prostriedok komunikácie vznikajúci výberom jednotiek zo škály paradigmy a ich syntaktickým zretazením“ (prekl. J. G.). Podľa J. Sokolovej (2012, 110) „text prezentuje zámerné

usporiadanie výpovedí (výpovedných aktov), zmyslom ktorých je odovzdať príjemcovi primerané množstvo sémantickej a/alebo pragmatickej informácie. Uskutočňuje sa to v súhre hierarchicky a diskkrétne organizovaných lingvistických, paralingvistických a extralingvistických prostriedkov.“ Za hlavné vlastnosti textu sa považujú *viazanosť* (kohézia, koherencia) a *súvislosť*. Hlavnou jednotkou textu je nadfrázová jednotka, ktorá predstavuje spojenie niekoľkých obsahovo a syntakticky súvisiacich viet, ktoré rozvíjajú jednu hlavnú tému alebo myšlienku. Vyčleňujú sa nasledujúce hlavné prostriedky viazanosti textu: (a) gramatické (jednotnosť času a osoby, osobitosti slovesných tvarov, modálnosť a i.), (b) rovnorodosť lexiky, (c) tematico-rématické nadväznosti, (d) koreferencia (podradenie všetkých prvkov jednej témy) a (e) rôzne lexikálne spájacie prostriedky (opakovania, synonymá a i.). Vďaka týmto vlastnostiam text možno charakterizovať ako *jednotu formy a obsahu*. Forma textu, v širšom ponímaní komunikácie, sa v poslednom čase stala predmetom ešte jednej oblasti náuky o texte – teórie rečových žánrov (Dementiev, 2006, 234). Rečovými žánrami môžu byť, napríklad, *anekdota, táranie, fámy, modlitba, graffiti* a rôzne druhy výrazov etikety.

Príznačky rečového žánru poprvýkrát vyčlenil M. M. Bachtin. Pre každý rečový žánr ide o typický príznak komunikačnej situácie, expresivity a expresívnej intonácie, objemu, komunikatívnosti významov slov s konkrétnou skutočnosťou, koncepcie odosielateľa a adresáta. M. M. Bachtin konštatoval, že hovoríme iba v určitých rečových žánroch. Tieto rečové žánre sú nám dané rovnako, ako je nám daný materinský jazyk (porov. Bachtin, 1996).

Okrem *priamych* rečových žánrov sa vyčleňujú ešte *nepriame*: rečnícka otázka alebo otázka na skúške (skúšajúci sám vie odpoveď na svoju otázku), ultimátum (porov. životná hrozba), spoveď ako žánr publicistiky (porov. spoveď v kostole). Mnohé rečové žánre majú nepriamy charakter. K *nepriamym* rečovým žánrom možno zaradiť *flirt, žart, narážku, uťahovanie si z niekoho, sarkazmus*.

Charakter obsahu textu závisí od významových smerovaní subjektu, ktorý vytvára text. Tieto smerovania sa ešte zvyknú nazývať aj intencie, úmysly, komunikačné zámery (od fr. *intention* < lat. *intendere* – zamýšľať, mať v úmysle). Významové smerovania sa v texte vyjadrujú rôznymi prostriedkami: lexikálne (časticami, vsuvkami a pod.), zmenou slovosledu, intonačnými (pre ozvučené a ústne texty), a taktiež osobitnými grafickými prostriedkami (podčiarkovaním, rôznym typom písma, interpunkciou, včítane autorskej). Úlohou adresáta je „rozlúštiť“ komunikačné zámery tvorca textu – autora alebo hovoriaceho. Tomuto cieľu je predovšetkým podriadené pochopenie jazykových jednotiek a ich spojení. Dôležitú úlohu pri tom zohrávajú tzv. *presupožície* – celkový zdroj poznatkov odosielateľa a recipienta textu. V závislosti od predmetu skúmania (tých-ktorých komponentov tvorby a percepcie textu) sa vytvorili také vedecké disciplíny ako textová lingvistika, štruktúra textu, hermeneutika textu (gr. *hermeneutikē*) – výklad/interpretácia (umenie) a i. Je možné ich zároveň skúmať ako odbočky, ktoré existujú v rámci jednej disciplíny – teórie textu.

V súlade so širokým prístupom text predstavuje to isté, čo reč. V „úzkom“ ponímaní je text *rečová jednotka*. Pri definovaní textu však ani jeden z týchto prístupov nevyklučuje všetky otázky spojené s jeho lingvistickým statusom. Ved' okrem textu k rečovým jednotkám patria aj výpovede, odseky a nadfrázové jednotky. Pritom podľa doterajšej tradície, každej rečovej jednotke zodpovedá tá-ktorá jazyková jednotka. Napríklad, výpovedi zodpovedá veta, lexéme – tvar slova. Ale s akou jednotkou sa text jazykovom systéme dáva do súvisu? Situáciu ešte zvyrazňuje pokus niektorých bádateľov skúmať samotný text ako jednotku *jazykového* systému. Aby sa ale text mohol považovať za jednotku jazyka, musí disponovať svojou reprodukovateľnosťou/obnoviteľnosťou. Predsa text je vo svojom tradičnom ponímaní útvar vytvorený v reči. A ako je tiež známe, produkovateľnosť je hlavný príznak *rečových* javov.

V existujúcej koncepcii vzájomného vzťahu jazykových a rečových jednotiek (Alefirenko, 2005, 58) text nezodpovedá kritériám, na základe ktorých sa tie-ktoré segmenty rečových výpovedí zovšeobecňujú a abstrahujú do jazykových jednotiek. Do úvahy treba brať skutočnosť, že texty nedisponujú príznakom reprodukovateľnosti, ktorý je pre jazykové jednotky záväzný. Text je útvar vytváraný v reči a, ako je známe, toto vytvorenie je hlavným príznakom rečových výpovedí. Ak sa pozrieme na jednotky s dvojakým statusom, určite by sme našli aj hodnoverné protiargumenty. Napríklad, veta je jazyková jednotka (zovšeobecnená štruktúrna schéma jednotlivých syntaktických štruktúr) a rečová jednotka (konkrétna výpoveď). Slovo taktiež vystupuje aj ako jazyková jednotka (lexéma), aj ako rečová jednotka (tvar slova). Všetko toto rozdelilo bádateľov na dva protichodné tábory. Jedni trvajú na rečovom statuse textu, druhí, ktorí pritom rečový status neodmietajú, hľadajú jazykovú súvislosť. Názor prvej skupiny sa obmedzuje na to, že na rozdiel od vymenovaných jazykových a rečových jednotiek, texty nemôžu byť zovšeobecnené do nejakých schém a abstrahovaných modelov. Navyše, každá jazyková jednotka má svoje parametrické obmedzenia (dĺžku, objem) t. j. to, čo nie je typické pre text. Jeho objem a dĺžka nemajú žiadne obmedzenia (M. A. Krongauz). Podstata tkvie v inom. Jednotky musia vytvárať súvislé a jednoliate rečové výpovede. V súvislosti s tým sa text interpretuje ako „postupnosť znakových jednotiek spojených významovým vzťahom. Základnými vlastnosťami týchto jednotiek sú nadväznosť a súvislosť“ (Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar, 1990; prekl. J. G.).

Postoj druhej skupiny je konštruktívno-heuristický. Ten sa najvýraznejšie odráža v koncepcii známeho rakúskeho bádateľa V. Dresslera, ktorý v roku 1973 navrhol dichotómiu „*text* (etická jednotka, rečová jednotka) – *textéma* (jazyková jednotka), alebo *potenciálny text* resp. *emický text*“. Za textéma sa považuje potenciálny text na rozdiel od aktuálnej konkrétne realizovanej rečovej výpovede. Textéma je svojho druhu „model textu“, pomenovanie abstraktného invariantu, ktorý sa v reči realizuje ako konkrétne varianty – texty. Inak povedané, textéma je istý typ textu, resp. textotyp. Uvedený pojem sa však ešte nezačal aktívne používať pri vedeckom bádani.

Všetko toto vytvára značne zložitú situáciu, keď na jednej strane je nerozumné negovať prítomnosť spojenia jazyka a textu, a na strane druhej je taktiež zrejma absencia priamej korelácie medzi nimi. Ide o prvú príčinu spôsobujúcu hľadanie jednotky, ktorá by bola v pozícii medzi jazykom a textom. Práve uvedená príčina nás podnecuje k skúmaniu toho, čo sa nachádza za vetou. Teória textu nemohla v rámci svojich bádateľských kategórií realizovať hľadanie podstaty a jadra jednotiek väčších, ako veta, ale nie tých, ktoré sa vsúvajú do pojmu *text*. Do istého času tento pojem uspokojoval lingvistiku reči skúmajúcu text ako výsledok reči, ako „*reálne vyjadrenú (písomnú a pod.) vetu alebo súhrn viet ..., ktoré môžu slúžiť hlavne ako materiál na pozorovanie faktov daného jazyka*“ (Achmanovová, 2007, 365).

V uvedenej definícii už prvé spojenie *výsledok reči* sa dožaduje svojho vysvetlenia. V. B. Kasevič ho objasňuje ešte obsažnejším definovaním. Text v širokom slova zmysle predstavuje pri svojej interpretácii to isté, čo reč. Ale ak si uvedomíme, že text a reč predsa nie sú rovnovážne pojmy, autor poukazuje taktiež aj na „úzke“ chápanie textu, podľa ktorého je text *rečová jednotka*. Ale aj úzke definovanie textu nevyhne všetky otázky spojené s jeho lingvistickým statusom. Ved' okrem textu sa k rečovým jednotkám zaraďujú aj výpovede, odseky, a taktiež aj zložité syntaktické celky. Pritom doteraz platí skutočnosť, že s každou rečovou jednotkou korešponduje príslušná jazyková jednotka. Opäť sa natíska otázka s akou jednotkou je text v jazykovom systéme vo vzájomnom vzťahu? Niektorí bádatelia uvedenú problematiku ešte zvyrazňujú svojím pokusom skúmať samotný text ako jednotku *jazykového* systému. T. M. Nikolajevová definuje text ako postupnosť jazykových znakov, ktoré sú spojené významovým spojením, ako „*jazyk v činnosti*“ (porov. Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar, 1990; prekl. J. G.).

Od polovice 20. storočia sa udomácňuje myšlienka o tom, že jazyk a text sa nachádzajú v sprostredkovanom vzájomnom vzťahu. Na vysvetlenie podstaty tohto vzťahu sa používa pojem *diskurz*.

2 Diskurz

Nakoľko je pojem *diskurz* populárny, natoľko je aj ťažko definovateľný. Ide predovšetkým o jeho vzťah k tradične používanému pojmu *text*. Metodologické základy uvedenej problematiky zaznamenávame v prácach bádateľov francúzskej a anglo-americkej školy analýzy diskurzu.

Rozsah výkladu hlavných kategórií (*text* a *diskurz*) je z praktického hľadiska ťažko uchopiteľný, počínajúc ich synonymickou náhradou, alebo končiac problematickým uchopením rozmanitosti interpretácie diskurzu. Pritom to, čo jedni bádatelia pomenúvajú ako *text*, to druhí nazývajú *diskurz* a naopak. Klasickým príkladom prvého prístupu je hľadisko známeho francúzskeho lingvistu E. Benvenistu, ktorý postupne používal pojem *diskurz* (*discours*) namiesto pojmu *reč* (*parole*). Taký prístup zdieľa aj ruská bádatelka G. A. Zolotovová, ktorá považuje pojem *diskurz* za nadbytočný, keďže pokrýva obsah tradičného pojmu *text*. Zásadne opačný názor zastávajú tí bádatelia, ktorí dokazujú nutnosť týchto pojmov. Oba prístupy disponujú veľmi presvedčivou zásobou argumentov. To problematiku nielen že nerieši, ale ešte viac prehĺbuje polemickú opozíciu strán. Aby sme pochopili komplikovanosť pojmov, vrátime sa do počiatkov problematiky.

Pojem *diskurz* (fr. *discours*, angl. *discourse*) sa v európskej lingvistike objavil začiatkom 70-tych rokov 20. storočia. Pôvodne sa uvedený pojem používal ako približný ekvivalent k pojmu *funkčný štýl*. Paralelné použitie týchto pojmov možno vysvetliť tým, že v západoeurópskej lingvistickej tradícii, na rozdiel od českej, slovenskej a ruskej, sa teória funkčných štýlov nerozpracúvala. Preto západoeurópski lingvisti začali používať pojem *diskurz* na označenie osobitných typov textov – hovorových, administratívnych, mediálnych atď. T. M. Nikolajevová v roku 1978 vydala malý *Slovar termínov lingvistiky teksta*, v ktorom píše: „*Diskurz je viacvýznamový termín textovej lingvistiky, ktorý používa veľa autorov v takmer homonymických významoch (dokonca nie synonymických, pozn. J. G.). Najdôležitejšie z nich sú: 1) súvislý text; 2) hovorová forma textu; 3) dialóg; 4) skupina výpovedí navzájom spojených podľa významu; 5) rečová výpoveď ako danosť – písomná alebo ústna*“ (Nikolajevová, 1978, 467; prekl. J. G.). Neskôr bola vydaná práca J. S. Stepanova *Alternativnyj mir, Diskurs, fakt i princip Pričinnosti*, v ktorej bádateľ dáva daný pojem do súvisu s fenoménom „možných svetov“ (porov. Stepanov, 1995, 36 – 37). Pri diskurze je dôležité pochopiť, že každý *diskurz* predstavuje predovšetkým súhrn textov, za ktorým „*vystupuje osobitná gramatika, osobitná lexika, osobitné pravidlá používania slov a syntaxe, osobitná sémantika, čo v konečnom dôsledku tvorí osobitný svet. Vo svete diskurzu platia svoje pravidlá synonymických zámen, svoje pravidlá skutočnosti, svoja etiketa. Je to možný (alternatívny) svet*“ (Stepanov, 1995, 44 – 45).

Iní autori do pojmu *diskurz* vkladajú nielen rečové, ale aj extralingvistické významy. V interpretácii A. A. Kibrika „*je to súčasne (a) aj proces jazykovej činnosti aj (b) jej výsledok (= text)*“ (Kibrik, Plungian, 2002, 307; prekl. J. G.).

Takto ponímaný *diskurz* je totožný s myšlienkou J. N. Karaulova o tom, že *diskurz* je „*zložitý komunikačný jav zahŕňajúci okrem textu aj extralingvistické faktory – poznatky o svete, názory, zamerania, ciele adresáta, ktoré sú nevyhnutné na pochopenie textu, t. j. diskurz sa chápe ako „zložitý systém hierarchie poznatkov*“ (Karaulov, Petrov, 1989; prekl. J. G.). Inými slovami *diskurz* „*sa neobmedzuje hranicami konkrétnej jazykovej výpovede, t. j. hranicami textu alebo samotného dialógu*“ (van Dijk, 1989, 122; prekl. J. G.). Chápanie *diskurzu* umožňuje rozšíriť hranice textologického prístupu na úkor lingvokulturologickej stavby. Z tohto uhla pohľadu „*diskurz ... je zložitá jednota jazykového tvaru, významu a činnosti s možnosťou ďalšej*

charakteristiky pomocou pojmu komunikačná udalosť alebo komunikačný akt“ (van Dijk, 1989, 121 – 122; prekl. J. G.). Ak berieme do úvahy tieto významové hranice diskurzu, N. D. Aruťunovová definovala diskurz ako „*text uchopený z dejového aspektu*“, ako „*reč včlenenú do života*“ (Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar, 1990, 137; prekl. J. G.). Z toho vyplýva, že diskurz sa mení na (a) vzájomnú komunikáciu a (b) pragmatickú situáciu. Z komunikačného aspektu sa diskurz zameriava na duševné a intencionálne stavy a proces účastníkov komunikácie. V pragmatickom aspekte, keď sa skúma záujem využitia jazyka, diskurz umožňuje, na jednej strane, simulovať *standardizované situácie*, alebo *frejmy* a, na strane druhej, modelovaním rozvoja situácií skúmať tzv. „scenáre“. (porov. Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar, 1990, 412).

V slovenčine sa taktiež vyskytuje slovo *diskurz*, ktoré sa podľa J. Findru (2013, 131) „*začalo využívať ako podstatné meno v náučných (jazykovedných) textoch. Ako synonymné pomenovanie sa včlenilo do synonymického radu text, prehovor, jazykový prejav, komunikát*“, pričom dodáva, že „*popri pokusoch chápať ho ako nadradený termín v rámci uvedených členov synonymického radu, sú aj úvahy, že by mal pojmovo-terminologicky označovať iba dialogické prejavy.*“

Slovo *diskurz* je v bežnej jazykovej praxi, v publicistike alebo v politickej praxi taktiež obľúbené, ale ako konštatuje J. Findra používa sa „*nejednotne a v rôznych významoch*“. Autor ďalej dodáva, že „*v tomto neterminologickom uplatnení sa ním vlastne označuje každý výsledok komunikačnej aktivity, a to tak pokiaľ ide o ústne, ako aj písomné jazykové prejavy*“ pričom uzatvára, že „*pripisuje sa mu teda oveľa širší pojmový obsah, ako označujú termíny text, jazykový prejav, prehovor, komunikát, dizertácia, rozhovor, diskusia*“ (ibid., 131).

A preto pri pokuse odpútať sa od početných variantov terminologického obsahu diskurzu a pri snahe ponechať v ňom iba to najpodstatnejšie a najvýznamnejšie, budú sa v ňom reflektovať aj vlastnosti kognície, reči, textu, dialógu, štýlu a jazyka.

Kognitívnu štruktúru reči tvoria *kognitívne mechanizmy, poznanie sveta, názory, hodnotové orientácie*, ktoré sú dôležité pri *pochopení a percepcii* informácií. Popritom sa pozornosť sústreďuje na dialogickosť reči a myslenia, pretože subjekt reči nezávisí od prítomnosti/nepřítomnosti reálneho alebo imaginárneho (potenciálneho) adresáta. Dialogickosť reči a myslenia premietajú na adresáta svoju výpoveď, pričom si na tento účel vyberajú potrebné lokatívne a performatívne prostriedky.

Diskurz je zložitý kognitívno-komunikačný fenomén. Jeho súčasťou nie je len samotný text, ale aj rôzne extralingvistické faktory (poznanie sveta, názory, hodnotové orientácie), ktoré sú dôležité na pochopenie a percepciu informácií. Najčastejšie sa vyčleňujú dve hlavné tendencie v lingvokognitívnom skúmaní diskurzu: (a) štruktúry prezentovania poznatkov a (b) spôsoby jeho koncepčného usporiadania.

Kategoriálna podstata diskurzu môže byť dostatočne reprezentatívne poodhalená už len pri enumerácii takých jeho základných súčastí, akými sú vysvetľované udalosti, aktéri týchto udalostí, performatívne informácie a „neudalosti“, t. j. okolnosti, ktoré sprevádzajú udalosti, pozadie a ohodnotenie udalosti samotnými účastníkmi z hľadiska jej významu a dôležitosti a pod.

3 Záver

Text vo svojom tradičnom ponímaní predstavuje usporiadaný komplex viet (jazykových jednotiek) a výpovedí (rečových jednotiek) určených na vyjadrenie istého významového obsahu. Mechanizmy vytvorenia a percepcie textu sa skúmajú v rámci lingvistiky textu a psycholingvistiky.

V súčasnosti existuje široké aj úzke ponímanie textu. Pri úzkom (tradičnom) ponímaní sa za text považuje rečová výpoveď disponujúca príznakom ukončenej významovej jednotky a komunikatívnej významovosti. Široké ponímanie textu sa začalo uplatňovať v 2. polovici 20. storočia. Toto chápanie je spojené so skúmaním textu ako zložitého semiotického javu

v kontexte rozvoja semiotického prístupu ku kultúre ako celku. V súvislosti s takým prístupom sa všetky kultúrne fenomény môžu skúmať ako texty.

Problematika diskurzu sa pertraktuje v značnom počte výskumov (N. D. Aruťunovová, R. Vodak, T. A. van Dijk, V. I. Karasik, A. A. Kibrik, M. L. Makarov, J. E. Prochorov, J. S. Stepanov, N. A. Achrenovová a i.). Kategória diskurzu pripúšťa veľkú rozmanitosť interpretácií. Za diskurz sa najčastejšie považuje rečová situácia, t. j. text, ktorý je začlenený do situácie reálnej komunikácie. V ruskej lingvistike sa rozšírila predstava o diskurze, v ktorom sa berie do úvahy nielen kognitívny komponent (súhrn znalostí účastníkov komunikácie), ale aj paralingvistické komponenty. Najväčšiu popularitu si získala definícia diskurzu N. D. Aruťunovovej (1990, 136), ktorá považuje diskurz za „*súvislý text spolu s extralingvistickými – pragmatickými, sociokultúrnymi, psychologickými a inými faktormi; text uchopený v dejovom aspekte; reč, ktorá sa posudzuje ako zámerná sociálna činnosť, ako komponent podieľajúci sa na vzájomnej interakcii ľudí a mechanizmov ich vedomia (kognitívnych procesov). Diskurz je reč začlenená do života*“ (prekl. J. G.). Autorka poukazuje na to, že „*diskurz sa skúma v súlade s „formami života“ (porov. reportáž, interview, dialóg na skúške, inštruktáž, spoločenská debata, uznanie a i.)*“ (ibid., 137; prekl. J. G.).

V mnohých výskumoch sa v ruskej lingvistike diskurz často porovnáva s textom ako proces (diskurz) a produkt reči (text), alebo ako abstraktná virtuálna podstata (text) a ako aktualizácia tejto podstaty (diskurz). Niekedy diskurz zahŕňa oba komponenty: 1) dynamický proces jazykovej činnosti začlenenej do sociálneho kontextu; 2) výsledok tejto činnosti, t. j. text (porov. Karasik, 2004, 38). Vymedzenie pojmov *text* a *diskurz* sa dosť často len naznačuje. To spôsobuje možnú vzájomnú zámenu daných pojmov. Taký názor zdieľajú lingvisti, ktorí sa domnievajú, že pojem *diskurz* je anglickým ekvivalentom slova *text*.

Vlastné lingvistické použitie pojmu *diskurz* sa javí ako najrozšírenejšie. V lingvistike sa diskurz poníma ako *reč začlenená do komunikačnej situácie*. V porovnaní s tradične skúmanou rečovou činnosťou jedinca, diskurz predstavuje kategóriu so zreteľnejšie vyjadreným sociálnym významom. V kontexte súčasného lingvistického ponímania, je pojem *diskurz* významovo blízky k pojmu *text*, ale zdôrazňuje dynamický, v čase rozvíjajúci sa charakter jazykovej komunikácie. Text sa chápe predovšetkým ako statický objekt, výsledok jazykovej činnosti.

V súčasnosti sa vyčleňujú tri hlavné tendencie skúmania lingvistických diskurzov. Náznakovo sa nazývajú *pragmalingvistický* (priorita kontextových a situačných charakteristík diskurzu – A. N. Baranov, V. I. Karasik), *dialogický* (dialóg je hlavná forma fungovania diskurzu; E.V. Padučevová, T. M. Dridze, M. L. Makarov) a *kulturologický* (základ dorozumievania tvorí komunikatívna kompetencia – J. A. Sorokin, J. S. Stepanov a i.). Je potrebné zdôrazniť skutočnosť, že jasné klasifikačné príznaky medzi týmito smermi neboli zaznamenané (porov. Azimov, 2012, 99).

Literatúra

FINDRA, J.: *Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania*. 1. vydanie. Martin: Osveta, 2013. 240 s. ISBN 978-80-8063-385-1.

HLAVATÁ, R.: *Fenomén historizmu v myslení o literatúre*. Metodologická reflexia o vzťahu textu ku kultúrnej a spoločenskej štruktúre. 1. vydanie. Nitra: UKF, 2011. 150 s. ISBN 978-80-8094-871-9.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (Eds.): *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání, opravené. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. 799 s. ISBN 978-80-7106-624-8.

KOVÁČOVÁ, Z.: *Význam jazykovej analýzy textu pre formovanie komunikačnej kompetencie*. Nitra: UKF, 2010. 216 s. ISBN 978-80-8094-695-1.

- MÜLLER, R. – ŠIDÁK, P. (Eds.): *Slovník novější literární teorie: glosár pojmů*. 1. vydání. Praha: Academia, 2012. 699 s. ISBN 978-80-200-2048-2.
- SOKOLOVÁ, J.: *Narážka ako implicitná informácia v komunikácii*. In: *Rossica Olomucensia*, 47, 2008, s. 29 – 33. ISSN 0139-9268.
- SOKOLOVÁ, J.: *Tri aspekty verbálneho textu*. Nitra: UKF, 2012. 144 s. ISBN 978-80-558-0156-8.
- АЗИМОВ, Э. Г.: *Информационно-коммуникационные технологии в преподавании русского языка как иностранного: Методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного*. Москва: «Русский язык. Курсы», 2012. 352 s. ISBN 978-5-88337-283-3.
- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф.: *Современные проблемы науки о языке*. Москва: Флинта – Наука, 2005. 416 с. ISBN 5-89349-573-X (Флинта), 5-02-032584-8 (Наука).
- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф.: *Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие*. Москва: «Флинта – Наука», 2010. 288 с. ISBN 978-5-9765-0813-2 (Флинта); 978-5-02-034839-4 (Наука).
- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. – КОРИНА, Н. Б.: *Проблемы когнитивной лингвистики*. Научная монография. Нитра: УКФ, 2011. 216 с. ISBN 978-80-8094-987-7.
- АЛЕФИРЕНКО, Н. Ф. – ГОЛОВАНЁВА, М. А. – ОЗЕРОВА, Е. Г. – ЧУМАК-ЖУНЬ, И. И.: *Текст и дискурс: учебное пособие для магистрантов*. 1-е изд. Москва: «Флинта – Наука», 2012. 232 с. ISBN 978-5-9765-1040-1 (Флинта); 978-5-02-037351-8 (Наука).
- АРУТЮНОВА, Н. Д.: *Дискурс*. In: *Лингвистический энциклопедический словарь*. Гл. ред. В. Н. Ярцева; Ин-т языкознания АН СССР. Москва: «Советская энциклопедия», 1990, с. 136 – 137.
- АХМАНОВА, О. С.: *Словарь лингвистических терминов*. Изд 4-е, стереотип. Москва: «КомКнига», 2007. 576 с. ISBN 978-5-484-00932-9.
- БАХТИН, М. М.: *Проблема речевых жанров*. In: *Собр. соч.: В 5 т. Т. 5: Работы 1940 – 1960 гг.* Москва: Изд-во «Русские словари», 1996, с. 159 – 206.
- ДЕЙК, Т. А. ван: *Язык. Познание. Коммуникация*: Пер. с англ. сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. Москва: «Прогресс», 1989. 312 с.
- ДЕМЕНТЬЕВ, В. В.: *Непрямая коммуникация*. Москва: «Гнозис», 2006. 376 с. ISBN 5-7333-0181-3.
- КАРАСИК, В. И.: *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Москва: «Гнозис», 2004. 392 с. ISBN 5-7333-0143-0.
- КАРАУЛОВ, Ю. Н. – ПЕТРОВ, В. В.: *От грамматики текста к когнитивной теории дискурса*. In: Дейк, Т. А. ван: *Язык. Познание. Коммуникация*: Пер. с англ./сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова. Москва: «Прогресс», 1989, с. 5 – 11.
- КИБРИК, А.А. – ПЛУГЯН В.А.: *Функционализм*. In: *Современная американская лингвистика: Функциональные направления*. Под ред. А.А. Кибрика, И.М. Кобозевой и И. А. Секериной, изд. 2-е, испр. и доп. Москва: «Едиториал УРСС», 2002, с. 276 – 339.
- Лингвистический энциклопедический словарь*. Под ред. В. Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР. Москва: «Советская энциклопедия», 1990. 683 с. ISBN 5-85270-031-2.
- ЛАСИЦА, Л.: *Внутреннее время текста: лексико-грамматические и онтологические модели*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010. 225 s. ISBN 978-3-8433-0398-9.
- НИКОЛАЕВА, Т. М.: *Краткий словарь терминов лингвистики текста*. In: *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Изд-во «Прогресс», 1978. Вып. 8. с. 467 – 472.

НИКОЛАЕВА, Т. М.: *Лингвистика текста. Современное состояние и перспектива*. In: Новое в зарубежной лингвистике. Москва: Изд-во «Прогресс», 1978. Вып. 8. с. 5 – 39.

Текст: теоретические основания и принципы анализа: учебно-научное пособие. Под ред. проф. К. А. Роговой. Санкт-Петербург: «Златоуст», 2011. 464 с. ISBN 978-5-86547-638-2.

СТЕПАНОВ, Ю. С.: *Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип причинности*. In: Язык и наука конца XX века: Сб. статей. Под ред. Ю. С. Степанова. Москва: Институт языкознания РАН, Российский гос. гум. ин-т, 1995, с. 35 –73.

ЧЕРНЯВСКАЯ, В. Е.: *Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность*. Учебное пособие. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 248 с. ISBN 978-5-397-00289-9.

ЩЕРБА, Л. В.: *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград: «Наука», 1974. 424 с.

Абстракт

Основной проблемой статьи являются общие и специфические свойства текста и дискурса. В вводной части излагаются вопросы противопоставления статичности (текста) и процессуальности (дискурса), а также разделения текста как результата коммуникативно-когнитивной деятельности и дискурса как самого процесса. В первой части освещаются общие вопросы текста, даётся его определение, а также проблематика широкого и узкого подходов к тексту. Вводится понятие о видах и признаках речевых жанров и о характере содержания текста.

Во второй части отмечается сложность толкования основных категорий («текст» и «дискурс»). Далее излагается понятие дискурса и сравниваются различные подходы к его определению. Приводятся также рассуждения о сущности дискурса.

В заключение автор делает выводы по рассматриваемой проблематике.